

FRANCESC DE B. MOLL I CASASNOVAS (1903-1991)

La Secció Filològica, en conèixer la mort de Francesc de B. Moll, membre d'aquesta Secció, proposà al president de l'Institut de celebrar una sessió en la seva memòria; una sessió que volgué que fos pública.

Per tant, la nota necrològica d'aquest membre de l'Institut no fou llegida en un ple de l'Institut, sinó que Jordi Carbonell, Josep M. Llompart, Vicent Pitarch, Joan Veny i Antoni M. Badia, tots ells membres de la Secció Filològica, glossaren la figura de Francesc de B. Moll en un acte que es féu especialment per a aquesta finalitat i a la qual foren convidats, ultra els membres de l'Institut, les persones vinculades a la seva figura i els membres de la seva família.

Cadascun dels oradors glossà un aspecte de la profunda personalitat de Francesc de B. Moll. Reproduïm íntegrament les paraules pronunciades el dia 17 de maig a la Sala Prat de la Riba de l'Institut.

Francesc de B. Moll, ciutadà dels Països Catalans

Aquest record ha de ser per força ple de vivències personals, perquè Francesc de Borja Moll ha estat, al llarg de quasi cinquanta anys de la meua vida, un amic molt estimat, un mestre molt admirat. Per a tothom, ha estat un insubornable ciutadà dels Països Catalans. Us confesso que em fa una mica de vergonya d'usar unes expressions tan contundents parlant d'un home que no en tenia el costum, que expressava l'amistat amb el gest i el somriure, que exercia el mestratge a través de la seva obra, que afirmava el seu país essent-hi present, actuant amb suavitat; de vegades, afirmant només amb la contundència de la seva actitud. No recordo haver presenciat ni haver conegut la més petita exageració ni en la seva conducta ni en la seva expressió. Moll ho suggeria tot sense dir-ho: fent-ho. Ha estat un exemple perfecte d'home de la resistència cultural, avesat a evitar estridències a fi de no provocar reaccions. Però també els seus actes i la seva obra publicada són la manifestació extensa d'un gran convençut, d'un tossut pertinaç, d'aquell a qui no calia faramalla perquè tenia una immensa força, provinent d'una absoluta seguretat interior. Només aquest gran convenciment, aquesta profunda fidelitat —als amics, als deixebles, al país—, la seva intensa bondat, expliquen el «fenomen Moll».

Jo el vaig conèixer, al piset de la Granvia, 600, on hi havia amagada la secretaria de l'IEC, cap a mitjan anys quaranta. M'hi va presentar Ramon Aramon, a través del qual vaig conèixer tanta de gent del món cultural català en la forçada clandestinitat. Eren els anys de la repressió més dura, de la prohibició d'imprimir en català fins i tot les targetes de visita, del perill de sentir-te dir «no me ladre» o bé «hàbleme Vd. en cristiano» si t'adreçaves a un desconegut en català. Per a un jove estudiant desorientat com jo era, conèixer homes com Puig i Cadafalch, Jordi Rubió, Eduard Fontserè o Carles Riba era com tocar la realitat i l'esperança de futur d'un país en la seva immediatesa territorial. Conèixer Francesc de Borja Moll fou obrir la finestra al meu país total, el país que es troba on la gent parla la llengua catalana. Jo vaig començar a passar de la idea teòrica a la realitat viva dels Països Catalans amb Moll: a través dels ulls admirats i riallers, d'un posat més aviat tímid i fins insegur, que transmetien, però, una formidable seguretat interior, de fons. I, a poc a poc, en d'altres visites seves a Barcelona i en les meves a Mallorca —la primera l'any 1950—, es van anar eixamplant la nostra amistat i el seu mestratge.

El 1946 vaig entrar a treballar a la Secretaria General de l'Institut d'Estudis Catalans com a secretari-redactor. El mateix 1946 Moll començava a publicar la col·lecció «Exemplaria Mundi». El delicat fit-

xer que contenia els noms i adreces dels membres de l'Institut, dels protectors i simpatitzants, duia davant de tot una fitxa que deia «Subscriptors d'Exemplaria Mundi». Potser com a protecció davant un eventual escorcoll de la policia franquista era una mica innocent, però és un exemple del que han significat tantes activitats de Moll, instrumentalitzades de manera múltiple.

L'any 1941 reprenia la publicació de la biblioteca «Les Illes d'Or», i el 1949, el *Diccionari*. D'altres col·legues parlen avui del *Diccionari* com a realització lingüística. Jo vull subratllar ací el que té de valor humà. És una empresa que només una voluntat, no solament forta sinó també inexhaurible, podia dur a terme, alimentada per la fidelitat a un mestre i per la fidelitat a un país a través de la seva llengua. Jo diria que el respecte de Moll pel seu mestre Antoni M. Alcover ha estat exemplar del tot: no solament ha adaptat el *Diccionari* a les necessitats culturals del país sinó que ha sabut infondre-li el sentit profund que aquesta obra tenia en l'ànim del mateix Alcover, sense deixar que factors aleatoris i secundaris alteressin l'esperit que des del principi havia infós a la tasca extraordinària del canonge manacorí, fins i tot reintroduint en el subtítol la referència a la «llengua catalana» que des de la *Lletra de convit* i de la publicació del «Bolletí» l'obra d'Alcover havia tingut. Em sembla que aquesta fidelitat a l'essència del pensament del seu mestre és més excepcional i més exemplar que la mateixa defensa personal d'*Un home de combat*, bell exemple com aquesta és. I, dins les funcions socials que ha fet el *Diccionari* voldria citar-ne, almenys, una, que respon a una característica general en l'obra de Moll fa un moment assenyalada: la de servir de pretext, d'instrument per a d'altres activitats d'interès col·lectiu, sempre amb el seu ajut i el seu beneplàcit. Em refereixo, en general, a l'actuació de les Comissions Patrocinadores del *Diccionari* i, com a cas particular, a les anomenades Conferències de Primavera.

Al segon volum de les memòries, que titulà *Els altres quaranta anys*, Moll explica, amb la finor i la precisió descriptiva de la seva prosa, la visita que un dia de gener del 1950 li feren Blasi, Ballester i Mateu per a parlar de la promoció i finançament del *Diccionari*. I aclareix el sentit d'aquesta empresa: «tots tres em feren una impressió excel·lent del punt de vista patriòtic i de la voluntat de servei a una causa noble: la defensa de la cultura catalana» (p. 105). I la Comissió Patrocinadora a Catalunya, que sorgí d'aquella entrevista, segons el model de la de Mallorca, no tan sols promogué el *Diccionari* sinó que fou també una formidable plataforma de divulgació arreu del concepte de Països Catalans. L'exposició itinerant, amb el desplegament de mapes del domini lingüístic, d'estadístiques i de conferències tingué una eficàcia enorme. La darrera Exposició sembla haver estat la

de Castelló de la Plana el 1956, amb intervencions de Manuel Sanchis Guarner i d'Àngel Sánchez Gozalbo. No es tornà a muntar, jo no sé ben bé per què. No calia: la consolidació de les possibilitats d'edició del *Diccionari* havia estat acomplerta. També ho havia estat la represa de les relacions entre intel·lectuals i poble a les Illes, al Principat i al País Valencià.

Formant part de les Campanyes de la Comissió, Moll encetà, el 22 de maig de 1950, les anomenades Conferències de Primavera. En la primera conferència Moll parlà en públic en català, per primera vegada a Barcelona, després de la guerra del 1936-39. Moll, amb la seva modestia habitual, escriu a les memòries: «per això —perquè era la primera vegada que, després de la guerra, es feia un parlament públic en català— no és estrany que la sala estigués plena de gom en gom, que el públic fos propici a l'entusiasme, i que la meua conferència d'orador inexpert tingués un èxit del qual jo era el primer sorprès» (p. 107). Això diu Moll. Jo hi era i puc dir que, d'inexpert, res. Moll tenia una capacitat de comunicació amb el públic extraordinària, amb aquell aire tímid, el llenguatge directe i un lleu accent illenc —evidentment afaïçonat *ad usum barcinonensium*—, un truc que ha tingut seguidors il·lustres, com Joan Fuster i J. M. Llompart.

De conferències, en Moll n'ha fetes un munt, arreu dels Països Catalans, sempre amb èxits espectaculars, usant sovint la seva fina ironia i la seva qualitat innata de comunicador. Celebrades a la Sala d'Actes de la Caixa de Jubilacions de la Indústria Tèxtil del carrer d'Aragó, les Conferències de Primavera barcelonines, a la presidència de les quals seien homes de la representivitat cultural i política de Josep Puig i Cadafalch, adquirien una significació que anava molt més enllà dels temes concrets dels parlaments, per interessants que aquests fossin: recordo aquelles sessions de la gran sala plena de gent, com una de les fites esperançadores del que hom ha anomenat la «resistència cultural». En Moll hi fa una referència acolorida a les seves memòries: «El públic» —afirma— «addicte i entusiasta, s'engrescava no sols pel fet de poder assistir a parlaments públics pronunciats en català, sinó també pel valor estimulant i esperançador de veure presidits aquells actes per una personalitat tan significativa com era Josep Puig i Cadafalch, que en baixar de la tribuna era saludat amb uns aplaudiments fervorosos d'una multitud conscient i desitjosa de dedicar aquell homenatge a un que havia estat president de la Mancomunitat de Catalunya. I jo estava ben content d'allò tan extraordinari, que un home que havia trencat violentament amb mossèn Alcover fos el qui es posava al davant per presentar al poble català els resultats de l'obra que Mn. Alcover havia iniciada» (p. III). Allò tan extraordinari era el resultat de l'acció de l'home tímid i físicament tren-

cadís que es deia Francesc de Borja Moll, menorquí de Mallorca, que s'afirmava púdicament «inexpert».

És clar que l'autoritat espanyola franquista això també ho veia. I el 22 de maig de 1956, els qui omplíem la Sala d'Actes de la Caixa de Jubilacions, veiérem, a mitja conferència, un home fàcilment identificable pel seu «uniforme» de paisà que s'adreçava a pas ràpid vers la presidència de l'acte. Aquella electricitat que en determinats moments passa per l'espinada es detectà instantàniament entre el públic. El visitant innominat i no invitat a l'acte —un acte que tanmateix havia començat amb el permís oficial— pujà a l'estrada. El conferenciant interrompé el seu discurs. Començà un estira-i-arronça, que el públic, expectant, seguia en silenci o amb murmurs. Finalment Moll s'adreçà a l'auditori i digué amb aquell seu somriure irònic i amb una absoluta tranquil·litat: «El delegado gubernativo exige que la conferencia termine en castellano. La conferencia ha terminado.» De cop, esclatà, no un aplaudiment, un tro d'aplaudiments i crits de «No!». Un tro que no s'extingia, mentre el conferenciant somreia sorneguerament dalt l'estrada. La gent, dreta, començà a cantar «i no precisament la marxa reial» com escriu el mateix Moll. L'ambient s'havia electrizat de tal manera que els agents hagueren de ser protegits pels organitzadors de l'acte. Tothom va sortir, a l'últim, sense violències però amb esperit triomfal. Les Conferències de Primavera s'havien acabat, però tots en sortírem enfortits en la nostra fe en el país. I molts vam aprendre el valor de l'impacte que un gest cívic valent pot tenir en un moment donat en la consciència col·lectiva.

Aquest record del gran amic es podria allargar anecdòticament, però em sembla que no cal. A empentes i tomballons, Moll anava fent la seva via, sense fer soroll, tranquil i somrient per fora, patint en silenci les incomprendions i l'hostilitat, no sempre forasters. Però ell continuà, endavant, com si res. Des de l'època dels rètols «Espanol, habla el idioma del Imperio» fins a la seva mort, ha anat posant fites a la seva vida, —el *Diccionari* i tantes altres obres importants— fites que han contribuït d'una manera essencial al desenvolupament del que determinats dirigents de l'Espanya franquista anomenaven «el virus de la lengua». El 1974, amb motiu dels seus setanta anys, li fou organitzat a Mallorca un homenatge al qual vaig tenir l'honor de participar en nom dels catalans del Principat. L'acte no tenia permís oficial i «hi havia una vaga sensació de perill», com escriu el mateix homenatjat, que ens veia a tots a la presó. De fet, per menys del que hom va dir en aquella ocasió, algú hi ha anat. Ell va respondre, amb un humorisme que alentia la tensió, llegint uns versos que feien referència als Quaderns Raixa i que acabaven:

«He fet tot el que he pogut
per fer més cançons a “Raixa”,
però em dono per vençut:
no hi ha més rimes en “-aixa”!»

Moltes vegades havia pensat d'on havia sortit aquest home: era inimaginable que hagués sortit com un fet aïllat. Amb els anys vaig anar-me fent una idea, que en determinat moment vaig exposar en aquesta mateixa sala: Moll és el continuador d'una tradició menorquina i mallorquina que ha vist i fet comprendre als catalans de tots els nostres països que tenim una sola llengua i que aquesta llengua vertebrava un país. Deixeu-me mencionar només uns quants noms de lingüistes insignes d'aquesta tradició en la comprensió de la llengua catalana, unitària, i no unitarista, unitària i participativa: Antoni Febrer i Cardona, a cavall dels segles XVIII i XIX (1761-1841), nat i mort a Maó i tan relacionat amb el nucli de gramàtics mallorquins contemporanis, en especial amic del Comte d'Aiamans; Marià Aguiló i Fuster, un dels homes fonamentals de la Renaixença, promoguda per ell a tots els països catalans, apòstol apassionat de la llengua, de la «nina» «que s'anomena *llengua catalana*, una sola sempre i sempre la mateixa, a pesar de la riquesa y abundó de vestits que té per a presentarse» (Discurs fet com a president del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona del 1867), nat a la Ciutat de Mallorca i mort a Barcelona; Tomàs Forteza i Cortès (1838-1898), cosí i amic de n'Aguiló, que dedicà la vida a la docència a la seva Mallorca nadiua i que al pròleg de la *Gramàtica* premiada a les Festes de Palma el 1881 afirmava que els breus moments de veritable plaer de la seva vida els devia a la llengua catalana i que Mallorca, més encara que Catalunya i València, té el dret i el deure de conservar-la i enaltir-la; el seu deixeble Antoni M. Alcover, l'home que «valia per una institució» —són mots de Ramon Aramon— l'«home de combat», l'iniciador del gran *Diccionari* que des de Manacor a Palma i de Palma arreu dels Països Catalans portà a terme una activitat-prodigi, i donà a Moll, el seu deixeble menorquí que avui recordem, un exemple de fortalesa i patriotisme.

I, finalment, Francesc de Borja Moll i Casasnovas, que de Ciutadella passà a Mallorca i de Mallorca a tot arreu. Moll és l'home que culmina aquesta poderosa tradició. I la culmina perquè triomfa en tota la línia; triomfa fins i tot després de mort. No pas perquè hagi estat un *condottiero* qualsevol, guanyador ensangonat al camp de batalla, sinó perquè a tot arreu dels Països Catalans i no solament a Mallorca, on li han retut un homenatge les multituds, entorn la seva figura s'ha aplegat la gent que treballa com ell i que té la seva mateixa convicció de la unitat de la llengua catalana i dels seus drets totals dins la nostra societat. Josep Pla deia que Pompeu Fabra havia estat l'únic

català que havia triomfat totalment. Avui cal afegir-hi el que fa dos, el triomfador que avui recordem amb nostàlgia i amb profundíssim afecte, el ciutadà dels Països Catalans Francesc de Borja Moll.

Jordi Carbonell

Francesc de B. Moll

D'entrada, permeteu-me l'efusió de fer-vos patent la meva complaença ara i ací, vull dir, el goig d'ocupar aquesta tribuna precisament en una circumstància com la present. És un honor haver d'esbossar una semblança de Francesc de B. Moll, el simple record del qual ja emociona. I avanço que tota la seva rica personalitat, la considero exemplificada en un parell de trets que en ell veig indestriables: bondat i catalanitat s'hi entrellacen i defineixen l'home cabdal que fou en Moll.

En mirar d'aproximar-m'hi, ho faig tot enfocant-lo des de la perifèria geogràfica de la catalanitat, una posició, d'altra banda, que també ell compartí. No costa gaire d'entendre que des d'aquestes latituds estiguem especialment sensibilitzats per copsar altres dimensions de les nostres febleses i necessitats, així com per calibrar la magnitud d'esforços que exigeix cada iniciativa. Dit en altres mots: des de l'òptica valenciana, per exemple, justament perquè s'hi percep amb una altra intensitat la tensió dels nostres dèficits nacionals, la personalitat i l'obra del mestre Moll se'ns manifesta amb una dimensió nova d'extraordinària grandesa.

Per la seva banda, bé que va donar-nos proves definitives de com se sentia implicat en el retrobament nacional dels valencians —recordem el seu discurs «Mossèn Alcover i el País Valencià», de clausura del curs 1961, de Lo Rat Penat—, de la mateixa manera que és ben coneguda la seva defensa d'aquests parlars del sud de la Sénia com a eixos —al costat dels baleàrics— de l'estàndard català. En conjunt, l'entramat valencià de gent, cultura i paisatge va constituir centre de les seves sensibilitats, unes debilitats que, com és notori, conreà freqüentment a freqüència del seu gran amic i col·laborador, el Dr. M. Sanchis Guarner. A canvi, i com a petita mostra de reconeixement, la Universitat de València nomenà mestre Moll *doctor honoris causa* l'any 1984.

Manifesto que m'hauria encantat d'haver tingut tractes més sovintejats amb ell. Conservo ben gravada en el record la darrera vegada que vaig tenir-lo al davant, just en una sessió memorable a casa seva i dins el programa de sessions itinerants que duu a terme la Secció

Filològica. El mestre, llavors, conservava encara dosis sorprenents de lucidesa mental, però el seu organisme havia caigut en un procés de decrepitud que et glaçava la sang. El cos li defallia arreu arreu, en contrast amb la seva bonhomia, cada cop més vigorosa... És un record difícil d'esborrar.

Més tard, tot manllevant-li el diagnòstic concís que ell va aplicar al seu mestre, mossèn Alcover, hi ha hagut qui ha trobat còmode de caracteritzar F. de B. Moll com «un home de combat». Personalment no considero afortunat el calc, perquè les metàfores amb referents bel·licosos no encaixen en el tarannà del nostre entrançable mestre Moll, homenet dolç i afable, rialler, esperit comprensiu i lleial. I és des d'aquesta humanitat profunda d'on emergeix, majestuosa, la seva nítida catalanitat.

Al servei de la seva condició personal de català sense escletxes va posar no solament la lucidesa mental i tot el seu bagatge intel·lectual, però també la formidable capacitat de treball i una tenacitat insubornable. Eren les circumstàncies, la realitat ambiental, que exigien una personalitat així de rica i generosa perquè pogués dur endavant la tasca patriòtica que ell va fer seva.

Aquesta tasca abasta la fita emblemàtica del *Diccionari català-valencià-balear*, alhora que s'ha dispersat amb fecunditat exemplar per tota una colla de manifestacions —de caire acadèmic, o bé de divulgació cultural, o bé d'activisme cívic— cadascuna de les quals pot merèixer apreciacions diverses, però en conjunt han estat decisives en la contribució de Moll a la reconstrucció del nostre espai nacional. Al costat d'aquesta obra única que és el *Diccionari*, o d'algun altre estudi clau, com ara, la *Gramàtica històrica catalana* (1952), els nostres dèficits socials —en concret a les Illes— també reclamaven, i no pas amb menor urgència, eines bàsiques de divulgació gramatical, lexicològica i ortogràfica, una exigència que el mestre va socórrer sol·lícit. En aquesta direcció hi ha l'altra referència inexcusable de l'Editorial Moll, la dilatada activitat de la qual, d'ençà de l'any 1933, reclama que se'n faci el balanç pertinent.

Finalment, i en l'angle estricte d'agitació cívico-cultural, reïx per damunt de qualsevol altra, l'Obra Cultural Balear, la grandesa de la qual és compartida per tota una colla d'activitats quotidianes —que abracen des de l'article de premsa fins a la conferència en qualsevol cercle de ciutadans inquiets— i sobretot pel testimoni diari de contribuir a la pervivència de la catalanitat, testimoni que fou especialment admirable sota la dictadura franquista. Una conducta amb tal grau d'exemplaritat no podia estalviar-se d'ésser reconeguda mit-

jançant el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1971) i, més endavant, a través de la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (1983).

L'Obra Cultural Balear, que adés esmentava, va lligada, d'ençà de la seva fundació, a una coincidència feliç per al catalanisme contemporani. En efecte, el mateix any, 1962, que la instituïa, en Moll enllestí la introducció a l'edició definitiva del *Diccionari*, alhora que Joan Fuster publicava *Nosaltres els valencians*. Ara fa goig de contemplar les tres branques d'un mateix arbre, l'Obra Cultural Balear, Òmnium Cultural i Acció Cultural del País Valencià, adaptació moderna de l'«eximpli de la mata de jonc», de Muntaner. Llarga vida! Els pobles frueixen de vida consistent mentre sobreviuen a les generacions que els afaïçonen. El malaguanyat Francesc de B. Moll també s'ha hagut de sotmetre a la llei inexorable de la vida, i ara bé que sentim com és d'insubstituïble el buit que provoca la seva absència, després d'una tan fecunda presència de mig segle llarg al capdavant de les nostres inquietuds.

El mestre i el patriota, en definitiva, l'home íntegre, senzill i rigorós que fou ell constitueix un repte col·lectiu, que ens implica de manera especial a nosaltres —continadors de la seva obra ací, a l'Institut d'Estudis Catalans—, un repte de lleialtat insubornable amb la nació catalana. Ara que honorem la memòria de mestre Moll i assumim el seu exemple patriòtic, proclamem com va ésser de providencial la seva vida per a tot aquest poble.

Vicent Pitarch i Almela

Francesc de B. Moll, editor

La història que, amb la inevitable lleugeresa d'una conversa informal, tractaré d'evocar a continuació, més que no al camp de l'economia i de la indústria, pertany al territori de l'aventura. De fet, fa cent cinquanta anys que la literatura pròpia d'aquest país es desenvolupa en els nivells màgics, atzarosos, sempre abocats a l'imprevisible i a la sorpresa, de la improvisació i del campí qui pugui. No us he de presentar, doncs, la història d'una empresa, sinó la història d'una ferma, d'una vocació i d'un servei.

L'Editorial Moll, em plau evocar-la en els temps heroics d'aquell casalot del carrer de Sant Sebastià, a Palma, que feia perfectament un grapat de funcions diverses: era la llar, pròdiga de llibres i de fillada, de Francesc de B. Moll, i era també, a parts iguals, la seu de la bi-

biblioteca especialitzada en filologia que havia format mossèn Antoni M. Alcover, l'oficina de la redacció del *Diccionari català-valencià-balear*, el domicili de l'Editorial Moll, i encara alguna cosa més, com per exemple el centre de trobada i fins i tot de tertúlia —una tertúlia sens dubte ben emprenyadora, que Francesc de B. Moll suportava amb el seu somrís inesborrable, la seva bonhomia acreditada i la seva paciència sense límits— per a aquells escriptoretos en fase d'aprenentatge, encara, ai las!, ben joves aleshores, que formaren aquell grup que hem convingut a anomenar «generació de 1950».

La porta del carrer de Sant Sebastià era sempre oberta; podíeu entrar-hi a qualsevol hora. A vegades hi trobàveu tot de gent, a vegades no hi trobàveu ningú. Habitualment us rebia Manuel Sanchis Guarner, honor del País Valencià, xerraire i somiatruites, ingenu i picardiós, que havia combatut el feixisme amb les armes i que acabaria morint d'una malaltia crònica: el dolor del propi país. En Sanchis us comunicava notícies, us deixava llibres, esbossava projectes. Vosaltres li llegíeu els darrers versos que havíeu escrit; ell us donava consell, us esmenava la plana. Era un poc manifasser. Sovint, sempre somrient, apareixia en Moll i s'afegia a la conversa.

Record que un capvespre vaig trobar per l'escala, molt apressada, tota la família en pes. Anaven a acomiadar n'Aina, per aquelles saons estudiant universitària, que partia cap a Barcelona. Em digueren que pujàs, tanmateix, perquè trobaria algú a la casa. Vaig trobar-hi, efectivament, na Nina, que em va fer els honors tota vestida de verge, perquè aquell dia havia fet la primera comunió. Les coses anaven així. Era el temps de les clandestinitats i de la resistència cultural contra el franquisme.

Un temps que, vulguis no vulguis, va donar encuny i caràcter a l'Editorial Moll i li va marcar unes actituds i unes línies d'actuació. Els seus orígens es remunten fins a una altra aventura que, en el seu context, podia semblar impossible, però que, a la pràctica, mobilitzà espiritualment els Països Catalans: l'aventura del *Diccionari*. La infraestructura material i econòmica que aquella obra requeria i la necessitat, a més a més, de completar l'edició de les *Rondaies mallorquines*, l'altra gran obra de mossèn Alcover, i d'anar-ne reimprimint els toms que molt sovint s'esgotaven i eren demanats pel públic amb insistència, són el bessó de l'empresa editorial que tan modestament iniciava les activitats l'any 1934 amb la publicació del primer volum de la biblioteca «Les Illes d'Or». La història del *Diccionari català-valencià-balear* i la de l'*Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó*, són, al capdavall, la prehistòria de l'Editorial Moll. Aquesta naixia, per tant, sota uns averanys i uns signes ben definits: amor al país i a

la seva llengua, voluntat de servei, tossuderia insubornable, esperit de resistència i de continuïtat enmig de la desfeta, vocació d'aventura... És a dir, els signes que havien dibuixat la cara positiva de l'horòscop de mossèn Antoni M. Alcover i que la creu negativa d'aquest mateix horòscop no va arribar a esborrar mai. La memòria de mossèn Alcover —avi gairebé de l'Editorial Moll— prou que mereix un homenatge en evocar l'aventura que ens ocupa.

La biblioteca «Les Illes d'Or», primogènita de l'editorial, va venir al món amb una sobrietat quasi espartana: format petit, poc gruix i cobertes de cartolina groga sense cap requisit especial. Un d'aquells esperits forts dels anys seixanta, que en el llindar dels anys noranta ja ha esdevingut un esperit ben tou, va al·ludir aqueixa presentació material qualificant-la de sagristanesca. Els adjectius «sagristanesc», «clerical» i «dretà» s'han emprat sovint i per rutina en referir-se a l'Editorial Moll, tot i que ha publicat llibres que poden fer pujar els colors a la cara de qualsevol sagristà, suscitar la pràctica d'exorcismes per part de qualsevol clergue i motivar l'expulsió immediata del si dels més tolerants i eclèctics partits de dreta. Però, què voleu?, vivim en un món de rètols i d'afirmacions convencionals, i quan t'han penjat un rètol ja el dus per sempre. Els rètols i les afirmacions convencionals se sobreposen a la més evident de les evidències, de manera que l'Editorial Moll seguirà essent sagristanesca, clerical i dretana, encara que es decideixi a publicar —i em consta que té en cartera el projecte de publicar-les— les obres completes de Satanàs. Com no sigui que, ara que allò que està més de moda és ésser de dretes, fins i tot a la Unió Soviètica i qui sap si a la Xina, s'hagi capgirat la valoració damunt/davall i aquells abrandats revolucionaris dels anys seixanta, esdevinguts com per art de màgia liberals de tota la vida, trobin que ara han d'acusar l'Editorial Moll de marxista-leninista. Qui sap, perquè de més verdes n'han madurades.

Però tornem al nivell de la informació i de les dades objectives. La finalitat de la biblioteca «Les Illes d'Or» era divulgar l'obra dels escriptors insulars d'abans i d'aleshores —és a dir dels anys trenta—, sense limitació de gèneres, incloent-hi, per tant, la creació literària, l'assaig científic, la història, etc. Amb anterioritat a la Guerra Civil, o sigui abans del juliol de 1936, «Les Illes d'Or» va publicar tretze volums, un d'ells doble. Aquests volums responien ben bé al plantejament de la col·lecció, puix que comprenien des de la reedició d'autors que ja havien assolit la categoria de clàssics —Pere d'Alcàntara Penya, Ruiz i Pablo, Costa i Llobera...— fins a obres inèdites dels escriptors dels anys trenta, entre elles una de memorable: *La minyonia d'un infant orat*, de Llorenç Riber. D'altra banda, l'equilibri de gèneres i de matèries era prou ajustat a la situació de la literatura insu-

lar: cinc volums de poesia, dos de prosa literària, tres de teatre, un de biografia i dos d'assaig.

A partir, emperò, de la situació creada pel començament de la Guerra Civil el juliol de 1936, sorgiren les dificultats derivades d'una repressió tan dura com bèstia. Fou aleshores quan l'Editorial Moll hagué d'afegir, a l'esperit de militància cultural amb què havia nascut, un tenaç, abnegat, gairebé desesperat esperit de resistència. Durant el curs de la Guerra Civil, quan l'anticatalanisme encara era més una visceralitat que una consciència, aparegueren quatre números més de «Les Illes d'Or»; però, acabada la guerra i consolidades les estructures del franquisme, va haver de seguir un any de silenci. La tasca editorial va quedar reduïda a algunes publicacions en castellà i, sobretot, a una sèrie de didàctica iniciada, per tal de sobreviure, l'any 1937 i que arribaria a assolir un ampli prestigi en els centres d'ensenyament: els «Manuales Moll para el estudio de idiomas».

La història, afortunadament, es va posar de part de l'Editorial Moll i d'allò que el seu esperit defensava i propugnava. El criteri polític de prohibició absoluta d'edicions en català, vigent a partir de la victòria franquista, era tan absurd, tan contra natura, que va haver de començar a relaxar-se tot just implantat. Cap a 1941 s'obrí una primera esclatxa consistent a tolerar la reedició d'autors «clàssics», entenent per tals aquells que, a més d'innocus des del punt de vista ideològic, ja fossin morts i no poguessin donar més guerra. Això va permetre una modesta i encara ben vacil·lant represa de «Les Illes d'Or», que, entre 1941 i 1943, va publicar algunes obres de Miquel dels Sants Oliver i de Joan Alcover. Encara va anar, emperò, més enfora: aconseguí passar de contraban, com a «clàssic», el primer llibre d'un poeta jove: Miquel Dolç.

Francesc de B. Moll assegurava, amb humor, que ell no havia dit en aquella ocasió cap mentida, perquè el «classicisme» del recull d'en Dolç era ben evident d'acord amb els principis més elementals de la teoria literària. Aquesta estratagema va fer d'*El somni encetat* —aquest era el títol del llibre de Miquel Dolç— un dels primers llibres en català d'autor vivent, publicats a l'Estat espanyol amb llicència governamental durant la postguerra.

Així com la màniga es va anar eixamplant —i cal dir que la màniga, ja tan ampla com vulgueu, no va desaparèixer fins al novembre de 1975, data en què va començar a ésser substituïda per unes altres mànigues invisibles, molt més perilloses en tant que més subtils; però això ja són figues d'un altre sostre i ho hem de deixar estar. Així, doncs, com la màniga es va anar eixamplant, la biblioteca «Les Illes

d'Or», degana de l'Editorial, va anar recobrant el ritme i el to de la normalitat, i ja és ara l'exponent d'una tasca, massa pausada potser, però decisiva per al desenvolupament de la nostra cultura en els temps més difícils i, avui, per a la projecció i promoció de la literatura insular.

També cal remarcar que el 1947 l'Editorial Moll va provar sort en el camp de les edicions de bibliòfil, que en aquell temps havien assolit una certa popularitat a nivell de moda. «Exemplaria Mundi» era, en efecte, una col·lecció d'«obres mestres de les literatures europees en els seus idiomes originals», presentades en volums numerats, en paper de fil i amb il·lustracions —dibuixos, aigüaforts, xilografies, litografies— d'artistes prestigiosos. Aquesta vegada l'aventura no va reeixir del tot, puix que només s'arribaren a publicar quatre volums d'«Exemplaria Mundi»: *Poemes*, de Joan Alcover; *Vida del Buscón*, de Quevedo; *Canti*, de Leopardi, i *Poems*, de Keats. Tot i així, «Exemplaria Mundi» queda com a testimoni d'una experiència ben positiva en l'art de l'edició i de l'elaboració del llibre com a objecte de bellesa.

Més viable i més duradora va resultar ser una altra empresa iniciada el 1953. La seva prehistòria és ben típica dels anys difícils i cal relacionar-la amb el progressiu afebliment de la repressió contra la llengua i la cultura catalanes, que va donar lloc, tot just iniciada la dècada dels cinquanta, a una prematura i en el fons no gaire justificada eufòria. Dins aquest clima, un grup d'escriptors mallorquins dels més joves, empesos i animats per Manuel Sanchis Guarner, tingueren la pensada de dotar la nostra cultura d'allò que li era més urgent aleshores: una revista. No una revista convencional, que sabien que no seria autoritzada, sinó una revista més o menys encoberta: uns quaderns literaris que, fent la vista grossa, poguessin passar per llibres i dissimulessin d'alguna manera la seva periodicitat. Ingenus i il·lusonats, varen creure que això darrer ho aconseguirien substituint els noms dels mesos pels dels signes del zodíac.

L'Editorial Moll no va dubtar gens a assumir la direcció i la publicació dels quaderns *Raixà*. S'establiren corresponsalies a Catalunya i al País Valencià i es va posar fil a l'agulla. Els auguris no podien ésser millors; començaren a ploure subscripcions i a tot arreu dels Països Catalans esperaven amb candeletes l'aparició de *Raixà*. Finalment, el gener de 1953 i posat sota el signe d'aquari, sortia el primer número, però si la resistència cultural havia après de fer trucs i baldufes, també els organismes del règim de Franco havien après de no badar, i, si abans s'havien empassat el «classicisme» de Miquel Dolç, ara no s'empassaren de cap de les maneres que *Raixà* no fos una revista. El resultat va ser que el número 2, corresponent al signe de peixos, als

pocs dies d'haver sortit al carrer era retirat de la circulació. Hi havia encara enllestits i a punt de donar a la impremta quatre números més, i, com que els subscriptors havien bestret l'import d'un semestre, l'Editorial, per tal de no defraudar-los, va aplegar tot el material en un sol volum —la censura hagué d'autoritzar-lo perquè ara sí que es tractava d'un vertader llibre—, que els fou servit gratuïtament. Així quedava honorablement clausurada una temptativa brillant però prematura.

L'esperit que li havia donat suport podia, tanmateix, concretar-se en una altra possibilitat: si no era permesa una revista, es podia fer una col·lecció de llibres amb un plantejament similar, és a dir, oberta a tots els escriptors en llengua catalana, a tots els gèneres i a tots els temes, i cobrir d'aquesta manera uns espais que no abastava la col·lecció «Les Illes d'Or». Així va néixer la biblioteca «Raixa», el primer número de la qual es va posar en circulació el juny de 1954.

Entre aquesta data i el gener de 1965, «Raixa» va publicar setanta números, i a més a més un volum anual de miscel·lània, titulat *Cap d'any*, que venia a reprendre la tradició de l'antic *Almanac de les lletres*, i, al mateix temps, suplia en una petita mesura aquella temptativa de revista que havia suscitat la col·lecció i li havia donat nom.

La primera etapa de «Raixa» estava condicionada per la penúria de l'època i per les escasses possibilitats comercials que aleshores tenien les edicions en català. Calia treballar, doncs, amb un esperit més aviat artesanal. Per això els llibres de «Raixa» eren, més que de butxaca, de butxacó: format petit, poc gruix i presentació molt senzilla, gairebé rònega. Eren les publicacions típiques del temps de la resistència. Això no obstant, a la nòmina d'autors publicats durant la primera època de la col·lecció figuren molts dels noms més remarcables de la literatura catalana contemporània —alguns dels quals, no sols no havien aconseguit encara el prestigi que avui tenen, sinó que era precisament a «Raixa» on publicaven els seus primers llibres...—: Joan Coromines —que va inaugurar la sèrie amb *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, una obra que ha assolit nombroses edicions—, Salvador Espriu, Alexandre Cirici Pellicer, Manuel de Pedrolo, Llorenç Villalonga, Joan Fuster, Maria Aurèlia Capmany, Baltasar Porcel, Josep Palau Fabre... I, a més a més, un grapat de traduccions notabilíssimes, entre elles les de *Tonio Kröger*, de Thomas Mann; *L'Anunciació a Maria*, de Paul Claudel i *Tot esperant Godot*, de Samuel Beckett, degudes, la primera, a Guillem Nadal, i, les altres dues, a Joan Oliver.

Cap a la dècada dels seixanta, l'evolució més favorable de les circumstàncies va permetre una mínima indústria del llibre català. Al conti-

ment varen néixer algunes empreses amb un plantejament novell, que ultrapassava l'edició «de resistència». La biblioteca «Raixa» va quedar superada i, en alguns aspectes, endarrerida, sense possibilitats competitives. S'imposava plegar o revisar a fons les característiques de la col·lecció. Provisionalment, l'Editorial va optar per la primera alternativa, i, un cop aparegut el número 70, pel gener de 1965, es va interrompre la publicació. Tanmateix, al cap de tres anys es va poder constatar que «Raixa», posada al dia i adaptada a les noves circumstàncies, podia retre encara un servei important a la nostra cultura i arribar a un ampli sector de públic. Per l'abril del 1968 sortia el primer número de la nova sèrie (71 de la col·lecció): *Solució de continuïtat*, de Manuel Pedrolo, que va trobar una acollida excel·lent. «Raixa» seguia essent —i segueix essent— una biblioteca de butxaca, però havia adoptat un format més gran, amb moltes més pàgines i amb una presentació que tractava de ser més vistent.

Un sol gènere havia estat exclòs dels volums de «Raixa»: el que ocupa aquella branca de la creació literària que algú, amb humor i amb amargor, va anomenar «la parenta pobra», és a dir, la poesia. L'Editorial Moll no va voler, emperò, que romangués desatesa per part seva, i el 1961 va publicar el primer volum de la col·lecció «Balanguera» de poesia catalana contemporània, que, interrompuda el 1965, fou represa al cap de vuit anys, amb diferent format i presentació, amb *L'ofici de demà*, del gran poeta valencià Vicent Andrés Estellés.

Un altre episodi de l'aventura dels anys seixanta fou el llançament d'«Els Treballs i els Dies», la col·lecció gran —i en dir «gran» em refereixo sobretot al format i al volum— de l'Editorial Moll, iniciada el març de 1964 amb la publicació de la versió catalana de *L'art en el Regne de Mallorca*, de Marcel Durliat. Es tracta fonamentalment d'una biblioteca d'assaig divulgatiu, d'història i d'investigació, en el catàleg de la qual figuren obres tan importants com el *Cançoner popular de Mallorca*, del P. Rafel Ginard Bauçà, o *Els llinatges catalans*, de Francesc de B. Moll.

Tot al llarg dels seus cinquanta-sis anys de vida, l'Editorial Moll s'ha anat enriquint amb noves perspectives, amb noves sèries, amb noves publicacions. La seva història —ja ho deia abans— és la història d'un servei a una llengua i a una cultura conflictives i pledejades. La tenacitat, la insistència tossuda i pacient són el signe d'aquesta història, resumida a tall de símbol en aquell vers d'Ovidi que l'Editorial Moll prengué com a lema: *dura tamen molli saxa cavantur aqua* («però les dures roques són foradades per l'aigua»). Posats a cercar màgies i signes, observem que el número 4 es repeteix amb insistència dins

la biografia de l'Editorial Moll: primer volum de «Les Illes d'Or», 1934; primer volum de «Raixa», 1954; primer volum de «Els Treballs i els Dies», 1964... Fóra plaent pensar que aquesta coincidència ve a ésser la imatge dels quatre pals vermells, o, si voleu, d'aquelles quatre columnes (Catalunya Nord, el Principat, les illes Balears, el País Valencià) damunt les quals, segons el bell exemple proposat per Guillel Forteza, ha d'assentar-se la volta de l'edifici que aixopluga la nostra comunitat cultural.

Josep M. Llompart

Francesc de B. Moll, dialectòleg

Francesc de B. Moll va rebre en vida diversos homenatges, com corresponia a la seva talla científica, humana i cívica. Després de deixar aquesta vida terrenal, li reiteren nous honors les institucions dels països de llengua catalana, entre les quals no podia faltar l'Institut d'Estudis Catalans, del qual Moll va ser membre actiu. Gràcies al seu paper conciliador es va posar fi a unes dissidències ortogràfiques que, en cas de perpetuar-se, haguessin pogut comprometre la nostra unitat lingüística. Gràcies també a Moll, a la grandesa de la seva obra, el nostre poble retrobava la seva identitat que es vertebrava en la columna de la llengua.

Mentre la nit dictatorial —sumada a altres nits de la nostra història— maldava per enfosquir, deturpar o matar les nostres paraules, Francesc de B. Moll les recollia, les estudiava, les definia, en suma, recuperava un patrimoni inestimable i aplanava el camí cap a una situació de normalitat. Feia obra nacional.

La seva obra impressiona per la seva vastitud, solidesa i varietat. Deixats de banda aspectes tangencials a la llengua, com ho són la seva activitat d'editor, llibreter, traductor o escriptor, la seva producció lingüística coneix un ventall amplíssim de facetes: ha tractat en un pla sincrònic o diacrònic, des d'un caire científic o divulgador, temes de lexicografia, dialectologia, gramàtica, onomàstica, etimologia, història de la llengua, filologia, edició de textos, folklore... Sempre amb solvència, sempre amb mà de mestre. De mestre que s'ha fet un lloc molt digno en el món internacional de la romanística.

Em correspon avui parlar de la seva vessant de dialectòleg. Com que la dialectologia o estudi de la diferenciació geogràfica d'una llengua, constitueix una matèria polivalent que conté vasos comunicants amb gairebé totes les branques de la lingüística (fonètica, lexicologia, ono-

màstica, etc.), quedarà patent —n'estic segur— a través de la meva exposició, que Moll era un lingüista completíssim.

Quins són els factors que contribueixen a la diversificació dialectal d'una llengua? És ben sabut que són diversos. N'hi ha d'històrics, com el substrat (cèltic, iber, basc), el superstrat (germànic, àrab), l'adstrat (occità, aragonès, castellà), les colonitzacions (de les Balears, de València, la mallorquina de Tàrbena); altres factors són geogràfics, com els rius, les serralades, les maresmes, la insularitat; d'altres són de caràcter social, com les diferències de generació, de cultura, d'adscripció urbana o rural, etc.; altres factors són d'evolució interna, es realitzen dins el sistema mateix de la llengua sense cap intervenció exògena. Tots ells esdevenen agents disgregadors, de divergència, que actuen sobre una llatinitat relativament homogènia o sobre un romanç transferit des d'un altre espai. Aquest conjunt de parlars interdependents, intercomunicats, forma la *llengua històrica*, o *llengua de diferenciació*, és a dir, el conjunt de dialectes, d'evolució natural, on resta reflectida, com en un mirall, la nostra història, la nostra cultura, la nostra visió del món. Així, les petjades de la dominació àrab a València només es poden conèixer amb tota la seva amplitud a través de l'estudi dels arabismes assentats en el dialecte valencià, molts dels quals no tenen cabuda en el *Diccionari general*, no són recollits per la llengua anomenada *estàndard* (*comuna* o *literària*). Aquesta, que complementa la històrica i que és supradialectal, selectiva, i de to formal, garanteix la comunicació i facilita el conreu literari.

Quines bases tenia Moll per a cultivar amb èxit la dialectologia? En primer lloc, a més de conèixer els parlars mallorquí i menorquí a fons, als divuit anys ja havia recorregut, com a «viatger de mots», segons l'expressió de Mn. Alcover, i en qualitat d'enquestador dialectal, cinquanta-dues poblacions catalanes i valencianes, des del Pallars fins a l'Horta d'Alacant; el viatge va durar més de cinc mesos de l'any 1921 i el va fer en condicions a voltes d'extrema duresa (Moll ens parla a *Els meus primers trenta anys* de jornades de vuit hores de camí, a esquena de mul). Aquesta experiència li va proporcionar un coneixement directe, en viu, en la salsa del terror, dels nostres parlars. Calia sorprendre la paraula en el moment de la seva emissió, adherida a l'eina, a l'arbre, a l'ocell, al seu petit espai. Ja ho havia dit l'arxiduc Lluís Salvador: «No es pot escriure sobre un lloc si no és el dol d'aquest lloc el que eixuga les pàgines». Estudiar els noms units a les coses, a la naturalesa, que fem objecte del nostre amor: no es pot fer dialectologia si no s'estima el món i les seves criatures. Vegeu mostres d'aquest amor en el que diu Moll quan, al curs d'uns exercicis espirituals, feia una passejada pel claustre i jardí del Seminari de Ciutadella: «A mi, aquell passeig silenciós, en lloc de servir per a con-

centrar-me, em distreia i dissipava. Veia les plantes verdejants, sentia el perfum de les roses i les violetes, contemplava el vol de fletxa de les oronelles (que a Ciutadella es diuen *vinjolites*), sentia cantar la gola fresca d'una al·lota... Cada remor, cada bravada olorosa, cada nota de color, m'eren una invitació a estimar la vida i a gaudir-ne». Preneu nota, dins la voluptuositat del paràgraf, de la significativa adherència lèxica dialectal, la *vinjolita*, la paraula de Ciutadella, recordada amorosament. És, de fet, el testimoni d'una humanista que, a més d'extasiar-se davant els éssers de la naturalesa, davant el món físic circumdant, fruïa percaçant els seus noms, que transcrivia en alfabet fonètic, acuradament, amb meticulositat germànica; ja abans dels disset anys havia enviat centenars de cèdules a Mn. Alcover transcrites fonèticament, l'únic dels corresponsals del *Diccionari* que oferia aquesta informació. I és que Moll posseïa una oïda molt fina, estava molt dotat per a la captació de matisos fonètics (no oblidem que també era cridat a formar part de l'equip que havia de portar a terme l'*Atlas lingüístic de la Península Ibérica*, dirigit per T. Navarro Tomás; juntament amb M. Sanchis Guarner, el seu futur col·laborador, començava a enquestar, cap als anys trenta, els primers pobles dels noranta que completarien la xarxa de punts del domini català. Moll va accedir a participar en l'empresa perquè era conscient de les nombroses imperfeccions de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* de Mn. Antoni Griera, del qual havia publicat una recensió força dura. Dins el mateix marc de la geolingüística cal subratllar l'ordenació que Moll va fer dels materials recollits per A. M. Alcover sota el títol *La flexió verbal en els dialectes catalans*. Contenia la variació verbal a cent quaranta-vuit localitats catalanes arreglada pacientment per Alcover entre els anys 1912 i 1920. Les mil pàgines de les llibretes del canonge es van reduir, per obra i gràcia de Moll, a dues-centes cinquanta pàgines on, de manera clara i ordenada, es podia veure, per exemple, on es deia *canto*, *cantu*, *canti*, *cante* o *cant*, informació que va servir de base a una classificació, encara vàlida, dels nostres dialectes. La *Flexió* és de fet un atlas de morfologia verbal, en forma de llistes, d'extraordinari valor, explotat encara avui pels nostres estudiosos.

Moll era també un excel·lent dibuixant. I aquesta habilitat l'ajudà molt en la tasca del treball de camp. No sols va il·lustrar les *Rondaies* de Mn. Alcover («en Jordi des Racó») amb dibuixos graciosos del rei Salomó o des Jai de sa Barraqueta, sinó que va fer més de dos-cents dibuixos al natural, al llarg del viatge de 1923, d'objectes i peces de la cultura material (jous, bressos, arganells, aixades, guarniments, etc.). Aspecte interessant que enllaça amb una orientació de la dialectologia que és la de *paraules i coses*, és a dir, estudiar els referents estretament lligats als mots que els designen. L'arxiduc Lluís Salvador va ser-ne el precursor. El *Diccionari català-valencià-balear* està far-

cit de dibuixos que tenen per autor F. de B. Moll. Podriem dir que ell va eternitzar els mots, els nostres mots, en una triple dimensió: acústica, física i semàntica.

Moll era també etimologista, un gran etimologista. Com que el català és una llengua romànica, és indubtable que un percentatge molt alt de paraules del nostre repertori és d'origen llatí. L'estada de Moll al Seminari li va furnir les bases sòlides d'aquesta llengua. Ara bé, el seu punt de partida no és exactament el llatí clàssic, sinó la seva varietat parlada, l'anomenat «llatí vulgar». Moll el va estudiar a fons a través de la *Introduction to Vulgar Latin*, de Grandgent, que ell va traduir de l'anglès al castellà, fent-hi aportacions personals i enriquint-la amb una antologia de textos de llatí vulgar; això ha fet que il·lustres llatinistes, com Väänänen, citin l'obra com de Grandgent-Moll, reconeixement significatiu de l'aportació substancial del nostre homenatjat. També va traduir de l'alemany el treball de H. Kuen sobre l'alguerès, peça important per a la nostra gramàtica històrica, i de l'italià el *Manual de lingüística romànica*, de Vidos, que tan bons serveis ha prestat als nostres estudiants.

Aquesta feina de traductor em porta de la mà a fer consideracions sobre els seus coneixements de llengües estrangeres. És indiscutible la necessitat, per al lingüista, per al romanista, de conèixer llengües: les romàniques, com a camp d'estudi; les altres, com a instrument bibliogràfic. El que es tanqui en la seva pròpia llengua i no salti les fronteres cap a les veïnes o de més enllà, s'exposa a desenfocar problemes o a descobrir mediterranis. És admirable que Moll hagués après, sense haver fet estades als països respectius, el francès, l'alemany i l'italià, entre altres idiomes de coneixement passiu. D'aquests dos darrers fins i tot n'escrigué gramàtiques. Durant el meu batxillerat, em vaig servir de la italiana, i puc dir que era un model de claredat i de bon enfocament pedagògic. Per cert que, com que l'autor signava *Francisco de B. Moll* (*B.* era l'abreviatura de *Borja*, forma que evitava perquè, pronunciada a la castellana, en boca popular esdevenia *Borca*, *Borques*, etc.), aquesta *B.* misteriosa (que per a alguns equivalia a *Bar-tomeu*, *Bernat*, fins i tot *Bernardino*), era interpretada per a nosaltres, tendres estudiants de poble, com *Beat(o)*, *Francesc de Beat(o) Moll*. Després d'haver-lo conegut, vaig pensar que li esqueia això de *beat*, el *beat Moll*, en el sentit més noble del mot aplicable a un home que portava al rostre la felicitat i el somriure dels benaventurats.

Però, continuem parlant del Moll diacronista. El camí que se segueix en la recerca etimològica és atractiu, apassionant i sovint jalonat d'esculls. Participa de la tècnica, la cultura, l'art, la intuïció. I Moll el sabia recórrer amb mestria. Com sabia reconèixer, amb humilitat

franciscana, opacitats etimològiques infranquejables. I sabia també alegrar-se quan altres eren més afortunats en les seves recerques. Ja el 1928 va redactar un *Suplement català al Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, és a dir, una llarga col·lecció de mots catalans que Moll afegia al més gran diccionari romànic etimològic publicat fins aleshores, del prestigiós romanista del moment, Meyer-Lübke, que, a Palma (1921) li havia impartit un curset de lexicografia i lingüística romànica, com més tard (1923) ho faria Schädel. La preparació del *Suplement* va ser com un entrenament previ a la preparació de les etimologies de milers de mots del DCVB. Aquesta obra titànica, a més de constituir com és ben sabut, l'inventari de les unitats lèxiques, antigues i modernes, del català, amb la seva transcripció fonètica, localització geogràfica, significats, cultura popular, locucions, refranys, etc., és també un diccionari etimològic, el primer de la nostra llengua. No oblidem que el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de J. Coromines, no hauria estat possible sense l'Alcover-Moll. No ens ha d'estranyar que aquell li dedicés el setè volum amb aquestes paraules, que esborren retrets injustos i impertinents: «A en Francesc de B. Moll, home generós amb nosaltres, ell que la noble i quimèrica empresa tornà en una puixant i grandiosa realitat». Per si fos poc, ens va obsequiar amb una *Gramàtica històrica catalana* (1952) que estructura les lleis i tendències evolutives dels sons, formes i funcions de la nostra llengua a partir del llatí. Un llibre diàfan, planer, que, com tantes de les seves obres, de la nit fa dia i de la selva més intrincada un jardí de Versalles.

Relacionats amb la diacronia i la dialectologia, es troben els estudis de llengua d'autors antics, en la caracterització de la qual sol tenir un lloc la recerca de reflexos dialectals. Així, Moll ens ha fet veure que vocables com *aixabuc* 'renyada', *desanat* 'defallit' o *felló* 'irritat' testimonien en certa manera la condició mallorquina de R. Llull; o bé que *menejar* 'moure', *vesprada* 'tarda' o *soferix* 'sofreix' constitueixen marques de valencianitat del *Liber elegantiarum* de J. Esteve.

Una disciplina connexa amb la dialectologia és l'onomàstica, de la qual Moll també es va ocupar brillantment en les seves dues branques: la toponímia i l'antroponímia. L'estudi de la primera es fa palès en els nombrosos noms de lloc que registra el DCVB, dels qual sovint estudia l'origen. Recordo que una de les conferències pronunciades per Moll cap als anys cinquanta girava entorn de l'origen lingüístic dels cognoms catalans i havia de fructificar el 1959 en un llibre, *Els llinatges catalans*, notablement ampliat el 1982. Per a la redacció de l'obra comptava amb el repertori onomàstic del DCVB, basat en les llistes electorals de principis de segle que, dreçades en un moment d'escassa mobilitat demogràfica, permetia en molts casos co-

nèixer les àrees de certs cognoms. Moll, que no disposava de cap precedent, va fer obra de primera mà i ens va mostrar de manera assequible com es reflectia en la nostra xarxa onomàstica la barreja de pobles, l'organització social, els costums, les creences, la imaginació popular de les nostres comunitats.

Al costat de les empreses geolingüístiques, l'ALPI i la *Flexió verbal*, que donen una visió de conjunt de la nostra varietat i la nostra uniformitat, la monografia dialectal dóna compte de les característiques d'un parlar o dels parlars d'una àrea concreta. En aquesta direcció, *l'Estudi fonètic i lexical del dialecte de Ciutadella* (1931) és un model de caracterització descriptiva i anàlisi històrica d'aquest parlar, punt de referència obligat dins la bibliografia balear. I *El parlar de Mallorca* (1973 i 1980) constitueix una síntesi magistral de les peculiaritats del mallorquí, contrastades amb els altres dialectes baleàrics i, a més, comparades amb el català continental.

Un altre aspecte, finalment, de l'obra molliana fa referència a la relació entre dialecte i llengua literària o estàndard. Primerament, cal dir que ell va contribuir d'una manera decisiva a desfer la confusió que la gent —fins i tot culta— es feia entre llengua i dialecte. En segon lloc, hem de subratllar la seva concepció participativa de la llengua estàndard. «La llengua literària» —diu Moll a la seva *Gramàtica catalana*— «no s'ha de formar necessàriament pel predomini complet d'un dialecte damunt els altres, sinó per la generosa cooperació de tots» (p. 12). Aquesta participació òbviament havia de venir avalada per criteris de tradicionalitat i extensió geogràfica, entre altres. Moll subratllava positivament, en aquest sentit, que pel seu «Vocabulari dels molins de vent de les Balears», publicat en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (1933), havia vist respectat formes baleàriques com *engronçar* 'gronxar', *gorrió* 'pardal', *retxa* 'ratlla', *tengui* 'tingui', etc. (p. 278). El seu punt de vista era compartit per J. Coromines.

Aquesta actitud oberta s'estenia també a alguns mots castellans que havien pres carta de naturalesa entre nosaltres. Els seus llibres de normativa, de gramàtica, redactats diàfanament i segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans —així com el DCVB des de la lletra c—, després d'una decisió sensata i coratjosa, contra el parer de Mn. Alcover, van esdevenir les eines de conreu formal de la llengua a les Balears i un fort impuls cap el reconeixement de la seva unitat. Pel que a mi respecta, la consciència de la nostra llengua literària es va despertar en el meu esperit arran dels meus contactes amb els documents antics del meu poble, redactats en la nostra llengua. Aquella gent del s. XVI parlava català al carrer, però també l'escrivia i l'usava en actes oficials i en l'Administració, i en els judicis, i a l'escola... Per què

—em preguntava— no havíem de fer-ho nosaltres? L'*Ortografia mallorquina* (1931) i els *Rudiments de Gramàtica preceptiva* (1937) del Sr. Moll van convertir-se en les meves beceroles autodidàctiques d'una llengua acostada a la meua modalitat illenca, que no sentia gens distant i en la qual m'identificava totalment.

I acabo. Hauria de parlar encara de les qualitats humanes del Sr. Moll: de la seva humilitat, que amagava una saviesa profunda; de la seva fidelitat al país i a l'amistat; de la seva constant laboriositat al servei d'una causa noble, sense esperança de recompensa; de la seva bondat, allunyada d'enveges i protagonismes; de la seva cordialitat, que només coneixia excepcions davant la injustícia. Però depassaria el temps que m'ha estat concedit. Permeteu-me que conclogui reprement el fil del tema aquí abordat. Meyer-Lübke havia dit que amb la publicació d'*Una mica de dialectologia catalana*, de Mn. Alcover, es podia considerar fundada la dialectologia catalana. Nosaltres podem dir que amb l'obra de Moll aquesta va rebre el seu més ferm impuls i desenvolupament. Si el seu traspàs ens sumia ahir en la nit del desconhort, ens resta avui l'esplendor de la seva magna obra.

Joan Veny

Francesc de B. Moll, membre de l'Institut d'Estudis Catalans

En el moment d'encetar un nou text sobre l'entranyable Francesc de B. Moll, m'adono que són abundoses les ocasions en què he escrit parlant d'ell. El 1971, quan fou guardonat amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. El 1975, en presentar-lo per a la seva investidura com a *doctor honoris causa* de la Universitat de Barcelona. El 1982, amb motiu que fos donat el seu nom a un carrer de Palma de Mallorca. El 1984, dins el fascicle d'*Anthropos* que li era dedicat. El 1987, en la commemoració del vint-i-cinquè aniversari de l'acabament del *Diccionari català-valencià-balear*, organitzada pel periòdic *El dia* de Balears. I altres vegades, d'una manera menys formal o més tangencial, que no haig de reportar ací.

Això, pel que fa al seu vivent. Passaren uns anys d'espera, temuda i angixosa —que tant feia patir els qui el rodejaven.

Per fi, el 18 de febrer d'enguany, des de la redacció d'un diari barceloní hom m'assabentava del seu traspàs, tot demanant-me un article. Mentre intentava de confegir-lo, des d'un altre rotatiu em comminaven a redactar-ne un segon, que també em vaig llançar a escriure. Justament quan lliurava el primer, em trucaven perquè encara n'es-

crivís un tercer, que ja no vaig ésser capaç de fer; però aquest darrer diari encara m'escarrapà unes quantes idees que també sortirien en lletres de motlle l'endemà.

Amb un text escrit d'una manera més reposada, vaig col·laborar a la solemne sessió que el Parlament Balear dedicà a la memòria de l'il·lustre filòleg. Els textos dels parlaments que s'hi sentiren deuen estar a punt d'aparèixer a la revista *El mirall*.

He hagut de renunciar a participar en d'altres actes semblants, per raons imperioses fàcils d'endevinar. En l'actualitat preparo una necrologia per a la *Revue de Linguistique Romane*. Hauré parlat massa de Moll? Ara que ja no el tenim entre nosaltres, em dic sovint que encara n'hauria hagut de parlar més. Moll s'ho mereixa tot. Tanmateix, sabré què dir-ne avui, en aquesta nova sessió consagrada al seu record? No en tinc cap dubte, sobretot pensant que, salvades les obligades reiteracions d'il·lació, sempre se m'han presentat aspectes nous de la figura que evouem.

Resisteixo a la temptació de retreure de nou els dots humans de Francesc de B. Moll: és la feina més fàcil i més agradable; ja hi he contribuït prou; estava segur que, en el decurs d'aquesta sessió, no hi mancarien al·lusions (com així ha estat). I, especialment, dient el que sigui de Moll, és inevitable que les consideracions més neutres apareguin embolcallades amb referències a la seva bonhomia i la seva ironia. Tampoc no tornaré a dir com el vaig conèixer, l'estiu de 1942, essent jo un simple estudiant universitari. Ni la meua relació personal amb ell, a casa meua, a casa seva, en viatges, en congressos: expremment un xic la memòria, quants records plens d'interès no en sortirien! Ací em proposo de tractar breument de Francesc de B. Moll en la seva qualitat de membre de l'Institut d'Estudis Catalans i d'allò que podia fer que hom l'en nomenés. Convé recordar que l'any 1961 l'Institut rompia la norma tradicional de lligar el nomenament dels seus membres a llur residència a Barcelona (o no lluny de Barcelona). La rompé per la Secció Filològica, amb la incorporació, considerada indispensable, de Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner, els quals representaven dos trossos de la llengua comuna, amb la mateixa categoria que el Principat.

El 1968 hi vaig ésser rebut jo, juntament amb Eduard Valentí. Tots dos entràvem en un reduït cenacle, on ens acolliren mitja dotzena de membres: Ramon Aramon i Serra, Pere Bohigas, Josep M. de Casacuberta, Josep V. Foix i els dos darrerament ingressats (Moll i Sanchis). En la meua vida acadèmica, que aviat atenyerà un quart de segle, només recordo dues visites fugaces dels altres dos col·legues que

aleshores eren membres de la Secció, per raons diferents en cada cas, però sempre explicables: la de Joan Coromines (el 1986) i la de Josep Carner (el 1970). Tot ens ho havíem de fer els vuit (numeraris o adjunts) que pràcticament componíem la Secció. Hi insisteixo perquè quedi ben clar el pes que havia de tenir Francesc de B. Moll a l'hora de decidir sobre la incorporació d'un mot o sobre com caldria definir-lo. Afortunadament aquesta situació angoixosa seria pal·liada un xic el 1972 amb dos altres membres (Joan Bastardas, Jordi Carbonell), a la incorporació dels quals seguirien, sense trigar massa, les de col·legues més joves.

Pot semblar que caic en un virtuosisme inadequat si imagino les raons per les quals Moll devia ésser nomenat membre de l'Institut. Tanmateix, aquesta elucubració —que no voldria fer teòrica— ens pot ajudar a perfilar-ne el retrat: segur que Moll hi fou cridat com a coneixedor de la llengua i com a engatjat amb el país per raó de la llengua.

Coneixedor de la llengua catalana. I, per cert, amb una formació ben singular. Com és sabut, Moll freqüentà la Universitat: es llançà amb tot l'entusiasme a l'obra del *Diccionari*, empresa pel seu genial creador, mossèn Alcover. Les lliçons que en rebia eren pràctiques: davant els materials de la cèlebre «calaixera», i sota l'ull vigilant del seu mentor, Moll anava aprenent de classificar les dades de les diferents òptiques (les accepcions, les èpoques, les regions), separava la llengua comuna dels llenguatges especialitzats, aplegava les informacions de cultura popular, transcrivía les notacions fonètiques segons la pronunciació dels informadors, i assajava de definir els mots, que és la feina més delicada d'un diccionari. Tant hi excel·lí que, com jo mateix ho he posat en relleu més d'una vegada, en els fascicles del primer volum del *Diccionari* (apareguts entre 1926 i 1930) els articles de compromís apareixen signats per Moll. Alcover podia sentir-se orgullós de saber que la seva obra seria continuada per Moll. No cal dir que l'esperit de superació d'aquest restaria més palès en les correccions i les millores amb què, anys després, apareixeria la segona edició dels dos primers volums.

Tot això, certament fruit de la pràctica, del contacte directe amb les fitxes, ço és amb la llengua viva, que tan viva era quan retratava dialectes i parlars d'avui com quan reflectia les venerables expressions del passat. Però la formació professional també havia de tenir un vessant de reflexió en lingüística històrica. I el tingué. La biblioteca que Alcover anava reunint estava prou al corrent de la romanística (amb llibres, revistes, tirades a part) perquè qui s'hi aplicava amb finor d'esperit i ulls crítics en tragués un profit remarcable. Tal com m'ex-

presso, hom potser podria creure que Moll corria el risc de convertir-se en un autodidacte. Res més lluny de la realitat. Els anys vint, els romanistes europeus estaven expectants, davant les notícies que circulaven sobre el diccionari d'Alcover, i no foren pocs els qui, tot esperant, feien sojorn a Palma i discutien amb Alcover qüestions de mètode referents a la lexicografia. Moll no hi faltava mai, amb un bloc per a prendre notes. En algunes ocasions, els sojorns dels visitants s'allargaren tant, que Moll, amb la ironia que el caracteritzava podia afirmar que n'havia rebut «classes particulars». Això succeí almenys en tres avinenteses: amb Bernhard Schädel el 1921, amb Wilhelm Meyer-Lübke el 1923 i amb Leo Spitzer el 1929. Tots hi hauríem firmat. La modesta «Obra del Diccionari» esdevenia així un veritable seminari digne de la universitat més prestigiosa.

La pregona familiaritat de Moll amb els textos antics es manifesta a cada pàgina de la seva gramàtica històrica. I no cal dir que les seves edicions de textos medievals la confirmen. A propòsit: és sabut que el seu llibre, de 1952, aparegué uns mesos després que el meu (que duu la data de 1951). No oblidaré mai el moment en què, de sobretaula a casa meva, li vaig dir que volia llegir-li uns fragments d'una gramàtica històrica catalana que aleshores ja tenia en premsa. «Històrica»? volgué assegurar-se ell. «Doncs hem coincidit!», constatà. I m'explicà que tenia la seva en avançat estat de redacció. I bé, allò que amb una persona altra que Moll hauria pogut tornar-se una mena de reticència competitiva, es resolgué en un reforçament de la nostra amistat. Tanmateix, i tornant al seu coneixement de la llengua medieval, no em fa res de reconèixer que si jo, en la meua obra, em manifestava molt supeditat a la bibliografia existent, ell féu un treball més personal, amb un gran domini de la matèria. I això no s'explica —o no s'explica solament— per la vintena escassa d'anys que ens separava, sinó per haver aprofundit ell, com pocs, en els secrets del català antic.

Pel que fa a la llengua moderna, Joan Veny ens ha dit quelcom dels seus vastos coneixements: la riquesa de la informació recollida per Alcover i els seus col·laboradors, el treball de camp una mica pertot arreu dins el domini lingüístic català i la disciplina de les enquestes lingüístiques per a l'atlas lingüístic de la península Ibèrica (deixant de banda altres treballs de geografia lingüística més parcials), foren els tres grans components de la preparació de Francesc de B. Moll.

En aquest sentit, convé recordar la seva participació activa en els congressos internacionals. Només n'esmentaré dos, que limiten el marc cronològic de la seva plenitud i que ensems són fites que marquen les darreres etapes de la filologia romànica més clàssica referida al do-

mini lingüístic català: el Congrés de Barcelona de 1953, on presentà una admirable caracterització dels parlars baleàrics, i el Congrés de Palma de 1980, on, com si tothom endevinés la inexorable i ja imminent davallada que l'atuiria un dia aleshores encara incert, rebé mostres de reconeixença i d'agraïment de tota la família dels romanistes.

Ara bé, Francesc de B. Moll no s'esgota amb el vessant de l'aportació científica al coneixement de la llengua catalana. Com ho insinuava abans, hi ha un altre Moll: el ciutadà engatjat amb el país per raó de la llengua. D'antuvi, imagineu la sorpresa del jove Moll, acabat d'incorporar-se a l'Obra del Diccionari. Som a l'any 1921, quan al voltant de mossèn Alcover només se sentien vituperis contra l'Institut d'Estudis Catalans. Moll es posa a treballar sobre una llengua que pocs anys abans havia estat codificada per l'Institut i que ara Alcover escriu amb una ortografia diferent de la que ell mateix havia sancionat el 1913. La reacció de Moll fou de conjugar una fidelitat insubornable envers Alcover, l'estudi aprofundit de la llengua i l'esperit de conciliació. Més de deu anys després, Francesc de B. Moll acompanyava mossèn Antoni M. Alcover en la seva visita a Pompeu Fabra, la qual cloïa una època de malentesos dissortats. Poc abans de morir, Alcover beneïa el retorn del *Diccionari* a l'ortografia de l'Institut, que Moll ja no abandonaria.

Però quan Francesc de B. Moll mostrà un tremp extraordinari fou durant la repressió. En la fosca d'aquella nit interminable, brillava la llum d'uns quants fars esperançadors. Un d'ells era l'exposició itinerant del *Diccionari* per totes les terres de la llengua catalana, amb les conferències que hom hi organitzava. S'hi vivia un clima tal, que —com he dit en una altra banda— tanta feina hi feien les conferències efectivament pronunciades com les prohibides al darrer moment per l'autoritat governativa. Ara penso en la famosa conferència de Lleida. Moll havia arribat a la capital del Segrià per fer-hi una d'aquestes conferències. Allí el nostre amic, que aquell dia parlava amb tota normalitat, rebé la notícia: els acabaven de comunicar que, modificant el permís ja obtingut per a la celebració de l'acte, aquest s'havia de fer en castellà. No se sap com, a Moll li entrà una sobtada afonia —que creixia per moments— i que l'impossibilità per a fer la conferència. I així fou anunciat al públic que ja emplenava la sala: «la conferència quedava anul·lada per afonia del Sr. Moll». Tothom entengué el missatge. Pensant en els objectius, el silenci fou tan eficaç, com hauria estat la mateixa conferència. Més eficaç, encara. És clar que l'organització de les conferències era un hàbil muntatge dels activistes capitanejats per Joan Ballester, però Moll hi era i hi assumia el risc i la responsabilitat, amb calma i fermesa.

Diré, encara, que Moll tingué la traça de saber combinar l'estudi seriós de la llengua i l'actitud digna de la seva defensa amb una colla d'actuacions que s'adreçaven al poble modest —base de la societat parlant. Són memorables les seves emissions radiofòniques de les *Rondaies* d'Alcover, o dotzenes i centenes d'articles de divulgació als diaris. Moltes mostres en podríem adduir. Totes elles expliquen la popularitat de què gaudia, com també la mobilització de milers de persones el dia de la seva mort.

Per aquesta via potser m'allargaria massa, i ja és hora d'acabar. L'Institut d'Estudis Catalans pot sentir-se ben orgullós d'haver comptat Francesc de B. Moll entre els seus membres. M'agradaria de concloure'n aquesta breu i irregular semblança amb una frase que em digué un il·lustre company nostre així que li arribà la infausta notícia, però que també ha estat dita i repetida en altres medis, en significativa coincidència: sense Francesc de B. Moll, avui la llengua catalana no seria allò que és, tant en la seva coneixença científica com en la consciència lingüística dels qui la fem servir com a pròpia. Per això li n'estem tan agraïts.

Antoni M. Badia i Margarit